

УДК 657.6

РОЗГЛЯД ПИТАНЬ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ ШАХРАЙСТВА ПРИ АУДИТОРСЬКОЇ ПЕРЕВІРЦІ

ТЕТЯНА КАМЕНСЬКА,
доктор економічних наук,
доцент професор Національної
академії статистики,
обліку та аудиту

В статті розглянуто можливі ризики діяльності підприємств що призводять до виникнення фактів шахрайства, та їх вплив на достовірність фінансової звітності. Окреслена відповідальність аудиторів за розгляд фактів шахрайства. Визначені дії аудиторів на різних етапах аудиторського завдання, та підходи до вибору методів та прийомів аудиту для виявлення та оцінки можливих ризиків шахрайства.

Ключові слова: шахрайство, ризики, фінансова звітність, аудит, відповідальність, фальсифікація, помилка.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток підприємництва в Україні в період перебудови господарських відносин відбувався на тлі правової неврегульованості, що спричинило навалне зростання економічної злочинності, у тому числі раніше невідомих видів шахрайств. Можливість вчинення шахрайських дій спричиняється недосконалістю окремих законів та недосконалою організацією фінансової системи, складністю і багатоступеневістю фінансово-економічних зв'язків, некомпетентністю, юридичною непоінформованістю, недбалістю, безвідповідальністю, а також недоречною довірливістю керівників підприємств та приватних осіб.

У той же час вчасно розпізнати такі дії досить складно, оскільки при шахрайських зазіханнях незаконні дії зовні виглядають як звичайні операції, здійснювані відповідно до встановлених правових та економічних норм. Злочинці завжди прагнуть ретельно замаскувати свої дії. Застосовувані ними способи обману, фальсифікації та інших видів шахрайств, як правило, дуже важко піддаються розпізнаванню без спеціальної експертизи.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання міжнародних стандартів аудиту їх основні й практичне застосування постійно знаходяться в поле вивчення закордонними фахівцями та науковцями України, та розглядаються в наукових працях Аренса А, Лоббека Дж., Бичкової С. М. Давидова Г. М., Кулаковської Л. П., Редько О.Ю., Петрик О.А., Пилипенко І.І Пантелеєва В.П., та інших фахівців.

Мета статті. Розглянути можливий вплив факторів шахрайства на достовірність фінансової звітності та систематизувати аудиторські дії при наявності та визначенні ризиків шахрайства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Аудитори під час проведення аудиту повинні зібрати достатні та відповідні докази щодо того що фінансова звітність складена достовірно у відповідності до існуючих нормативних вимог. На достовірність фінансової звітності впливає, крім інших факторів, відсутність інформації, що є викривленою внаслідок шахрайських дій. Порядок розгляду питань що пов'язані з виявленням та оцінкою фактів можливого шахрайства розглядаються Міжнародним стандартом аудиту 240 «ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АУДИТОРА, ЩО СТОСУЄТЬСЯ ШАХРАЙСТВА, ПРИ АУДИТІ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ» (МСА 240).

ПОНЯТТЯ ШАХРАЙСТВА

За визначенням, *шахрайство* – це дещо протизаконне, зроблене умисно. Саме умисел є критерієм, за допомогою якого можна відрізнити шахрайство від помилки або неточності.

Під *шахрайством* у визначенні МСА 240 розуміються умисні дії, вчинені особою або групою осіб як керівного складу, так і рядових працівників економічного суб'єкта, а також третіми особами, які потягли за собою перекручене подання результативних показників фінансової звітності. До таких дій МСА 240 відносить:

- маніпуляції інформацією, фальсифікацію та зміну облікової інформації або документів, пов'язаних з такою інформацією;
- незаконне привласнення активів;

– приховування або невключення певної інформації як до облікових регістрів, так і до первинних документів;

– відображення в облікових регістрах неіснуючих операцій;

– неправильне застосування облікової політики.

Під помилкою в МСА 240 розуміють ненавмисні перекручування, допущені при формуванні фінансової звітності. До перекручувань МСА 240 відносять:

– математичні помилки або одруківки в облікових записах, даних бухгалтерського обліку;

– ненавмисне пропускання фактів або невірну їх інтерпретацію;

– неправильне застосування облікової політики (внаслідок нерозуміння).

Шахрайство в обліку, зокрема - бухгалтерському, може мати місце у будь-яких документах: як у первинних, так і у документах та даних синтетичного, аналітичного, управлінського, інших видів обліку, даних бухгалтерського балансу (фальсифікація та приховування), звітності тощо.

За допомогою шахрайств з даними синтетичного та аналітичного обліку працівники підприємства (керівництво, найманий персонал) приховують факти наявності зловживань. Чим більш кваліфікованими є шахрайські дії, тим складніше виявити підробку.

Шахрайство в бухгалтерському обліку з даними синтетичного та аналітичного обліку може мати вигляд:

– знищення результатів господарських операцій – сторнування записів, викривлення за змістом та сумами основних бухгалтерських проведення;

– маніпуляцій обліковими записами - навмисного використання невірних (некоректних) бухгалтерських проведення або записів сторно з метою перекручування даних обліку та звітності;

– неадекватних записів бухгалтерського обліку - відображення інформації в системі рахунків у неповному обсязі;

– незвичайних операцій – відображаються одnorазові угоди та господарські операції, які носять вимушений характер та здійснені для врегулювання проведення, які викривали б факт шахрайства;

– фальсифікацій бухгалтерських документів і записів – свідомого оформлення невірних або фіктивних бухгалтерських документів (авізо, рахунків, векселів тощо) та записів по рахунках бухгалтерського обліку, що викривляють істину.

Щодо даних звітності шахрайство ділиться на фальсифікацію та приховування звітності. *Фальсифікація звітності* зазвичай буває пов'язана з підміною показників та створенням у такому випадку оманливої інформації про фінансовий стан підприємства, якісні результати його діяльності.

В сучасних умовах господарювання в підприємств з'явився реальний інтерес прикрашати свою фінансову звітність, тому що відповідні фінансові показники можуть визначати умови існування підприємства.

Метою фальсифікації звітності є демонстрація неіснуючої економічної ситуації, яка б відповідала власним корисливим інтересам суб'єкта господарювання. Як правило, такий підхід спрямовано проти інтересів держави, міноритарних акціонерів та господарських партнерів підприємства. Характер перекручувань визначається поставленими цілями та протиріччями бізнесу, які виникають у результаті неналежного ведення бізнесу, невідповідного фінансового стану або ділових розбіжностей між господарюючими суб'єктами.

Нерідко фальсифікація звітності може мати місце з метою залучення інвестицій. Для цього у звітності вказують вищі ніж насправді суми доходів, прибутковості та інших показників для зростання біржової вартості акцій даного підприємства або перекручують дані бухгалтерського балансу, на підставі яких розраховуються показники ліквідності та фінансової стабільності.

Приховування показників звітності передбачає перекручування фінансової звітності в межах, припущених нормативними документами. Причинами приховування можуть бути об'єктивні та суб'єктивні чинники. До об'єктивних відносяться причини, що впливають з оціночних показників, відображених у бухгалтерському обліку. Наприклад, визначивши у обліковій політиці той або інший спосіб списання матеріальних ресурсів у виробництво, підприємство може регулювати величину собівартості продукції (обґрунтовано або необґрунтовано), що істотно впливає на розрахунок фінансових результатів. За наявності суб'єктивних чинників бухгалтер навмисне робить незрозумілими певні показники фінансової звітності тощо.

Таким чином, з причини можливих шахрайств фінансова звітність підприємства, може виявитися значно перекрученою. У зв'язку з чим виникає потреба в її незалежній експертизі.

ВИЯВЛЕННЯ ФАКТОРІВ РИЗИКІВ ШАХРАЙСТВА

Аудитор, у процесі планування та проведення аудиторських процедур, а також здійснюючи оцінку результатів таких процедур, повинен враховувати, що ризик суттєвих перекручувань фінансової звітності може виникати як у результаті шахрайств, так і внаслідок помилок. Крім цього, до функцій внутрішнього аудитора обов'язково входить оцінка системи внутрішнього контролю та засобів контролю з метою перевірки їх ефективності щодо збереження активів підприємства.

Незважаючи на те, що аудитор не несе відповідальності за запобігання фактам шахрайств та помилок (ці функції покладаються на керівний орган економічного суб'єкта), проведення щорічного аудиту фінансової звітності дозволяє з певним ступенем ймовірності запобігти можливості шахрайств, сприяти підвищенню достовірності фінансової звітності та налагодженню системи внутрішнього контролю.

З цією метою, ще на стадії планування, аудитор зобов'язаний оцінити можливий ризик суттєвих перекручувань внаслідок шахрайств та помилок. При цьому він повинен зробити запит до керівництва

економічного суб'єкта з питань наявності відомостей про будь-які факти шахрайств або помилок, виявлених раніше.

Поряд з недосконалістю систем бухгалтерського обліку та внутрішнього контролю економічного суб'єкта, на вищевказаний ризик впливають:

– наявність сумнівів у чесності та компетентності керівництва підприємства, його незацікавленості (наприклад, за відсутності колегіального органа управління або коли до складу наглядової ради та керівництва входять одні й ті самі особи);

– незвичайний тиск, що здійснюється на аудитора в процесі виконання завдання як з боку внутрішнього середовище підприємства, так і ззовні;

– незвичайні операції, особливо здійснені наприкінці звітного періоду, факти підвищених оплат за певні послуги;

– виникнення проблем у процесі збору достатніх і придатних аудиторських доказів (наприклад, ухилення керівництва від адекватних відповідей на запитання аудитора тощо).

Приклади чинників ризиків шахрайств у відповідності до МСА 240 наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

ЧИННИКИ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ РИЗИКІВ ШАХРАЙСТВА

Мотиви або тиск зовнішніх факторів	Можливості для скоєння шахрайства
Відносно перекручування фінансової звітності: 1. Загальноекономічні, галузеві чи виробничі умови: - високий ступінь конкуренції; - значний спад споживчого попиту та збільшення банкрутств; - операційні збитки, що можуть привести до банкрутства; - нові облікові, законодавчі або регуляторні вимоги. 2. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання вимог або очікування третіх сторін щодо: - зростання рівня прибутковості або зміни відповідних тенденцій; - необхідності отримання додаткового фінансування за рахунок позикових коштів або власного капіталу; - можливості виконати вимоги зі сплати боргів. 3. Фінансові результати діяльності підприємства створюють загрози для особистого фінансового стану управлінського персоналу тому що: - управлінський персонал має значні фінансові інтереси на підприємстві; - значна частина винагороди управлінського персоналу залежить від фінансових, операційних, та інших результатів діяльності підприємства. 4. На управлінський персонал здійснюється надмірний тиск щодо виконання фінансових контрольних показників, встановлених вищим управлінським персоналом.	Відносно перекручування фінансової звітності: 1. Характер галузі або вид діяльності підприємства: - значні обсяги операцій зі зв'язаними сторонами; - використання в діяльності ділових посередників; - наявність банківських рахунків або операцій дочірніх підприємств в офшорних зонах; - значні операції, проваджені в різних країнах, з різними юрисдикціями; - значна фінансова присутність або можливість домінувати в певному секторі бізнесу; - значні обсяги незвичайних або надміру складних операцій. 2. Неефективний моніторинг з боку управлінського персоналу внаслідок: - домінування в управлінському персоналі однієї особи або невеликої групи осіб за одночасної відсутності відповідних заходів контролю; - неефективного нагляду вищого управлінського персоналу за системою внутрішнього контролю. 3. Складна або організаційно нестабільна структура: - складність визначення власників підприємства; - висока плинність управлінського персоналу, юристів, фінансистів; - занадто складна організаційна структура. 4. Недостатність компонент системи внутрішнього контролю внаслідок: - невідповідного моніторингу заходів контролю; - високих показників плинності та недостатньої кваліфікації відповідальних працівників: бухгалтерії, внутрішнього аудиту тощо; - неефективних облікових та інформаційних систем.

Мотиви або тиск зовнішніх факторів	Можливості для скоєння шахрайства
Відносно незаконного привласнення активів: 1. Особисті фінансові зобов'язання управлінського персоналу або працівників, які мають доступ до грошових коштів або інших активів та є досяжними для незаконного привласнення. 2. Погані стосунки між підприємством та працівниками, які мають доступ до грошових коштів або інших активів, досяжних для розкрадання: - непідтвержені очікування працівників щодо винагороди за працю та інші; - конфліктне звільнення; - зміни у програмах мотивування або винагород працівників, які що не відповідають їх очікуванням.	Відносно незаконного привласнення активів: 1. Можливості незаконно привласнення активів збільшуються у випадку наявності: - великих сум грошових коштів у касах, у місцях інкасування, в процесах обробки тощо; - статей запасів, що мають невеликий розмір, але високу вартість або великий попит; - вільно конвертованих цінних паперів; - основних засобів, що мають невеликий розмір, але є високоліквідними. 2. Можливості незаконно привласнення збільшуються у випадку недостатнього внутрішнього контролю за збереженістю активів: - недостатньо якісно організований та регламентований облік активів; - недоліки систем санкціонування та затвердження операцій з ТМЦ; - відсутність своєчасного та відповідного документування операцій; - відсутність обов'язкових відпусток для працівників, які виконують основні функції внутрішнього контролю; - неадекватний розподіл обов'язків щодо роботи з ТМЦ або недостатні незалежні перевірки.

Саме спираючись на результати оцінок вищевказаного ризику, на стадії планування аудитор розробляє аудиторські процедури, що дозволяють знизити ступінь впливу даного ризику. Слід особливо зазначити, що ризик невиявлення істотних перекручень фінансової звітності внаслідок здійснених шахрайств є значно вищим від ризику невиявлення внаслідок помилок.

**ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АУДИТОРА
ЗА РОЗГЛЯД ШАХРАЙСТВА**

Достатньо часто власники підприємств запрошують аудиторів для проведення аудиторського завдання з виявлення фактів можливого шахрайства. Однак, необхідно пам'ятати, що аудитор відповідає за перевірку існуючих процедур контролю з метою визначення їх здатності до запобігання або виявлення шахрайств. Крім того, аудитор також відповідає за перевірку дій, що носять ознаки шахрайства або подібних.

Однак аудитор не є відповідальним за запобігання шахрайству. Внаслідок того, що працівники можуть ввійти в змову з метою обминути систему та процедури контролю, не представляється можливим будь-кому гарантувати відсутність шахрайств або відсутність можливостей для здійснення шахрайств.

Основна відповідальність за запобігання й виявлення шахрайства покладається як на тих, кого наділено найвищими повноваженнями, так і на управлінський персонал суб'єкта господарювання. Важливо, щоб управлінський персонал під наглядом тих, кого наділено найвищими повноваженнями, приділяв особливу увагу запобігання шахрайства, що може зменшити можливості скоєння шахрайства та утри-

мати від вчинення шахрайства, а також переконати працівників не вчиняти шахрайство через ймовірність його виявлення і покарання. Це передбачає створення культури чесності та етичної поведінки, яку може укріпити активний нагляд тих, кого наділено найвищими повноваженнями. Нагляд тих, кого наділено найвищими повноваженнями, охоплює розгляд потенційної можливості уникнути заходів контролю або іншого неналежного впливу на процес фінансової звітності, наприклад спроби управлінського персоналу управляти доходами, щоб впливати на розуміння аналітиками результатів діяльності та прибутковості суб'єкта господарювання.

Аудитор, який проводить аудит відповідно до МСА, несе відповідальність за отримання достатньої впевненості у тому, що фінансова звітність у цілому не містить суттєвого викривлення внаслідок шахрайства чи помилки. Через властиві обмеження аудиту існує неминучий ризик того, що деякі суттєві викривлення фінансової звітності можна не виявити навіть у тому разі, якщо аудит належно спланований і виконується відповідно до МСА.

Ризик не виявлення суттєвого викривлення внаслідок шахрайства вищий, ніж ризик його не виявлення внаслідок помилки. Причина полягає в тому, що шахрайство може бути пов'язаним із складними та ретельно організованими схемами, розробленими для його приховування, такими як підробка, навмисний пропуск запису операцій або навмисне неправильне тлумачення для аудитора. Такі спроби приховування виявити ще важче, якщо вони супроводжуються змовою. Змова може змусити аудитора повірити, що аудиторські докази є переконливими, тоді як насправді вони є хибними. Спроможність аудито-

ра виявити шахрайство залежить від таких чинників, як досвідченість порушника, періодичність та обсяг маніпулювань, ступінь змови, відносний розмір окремих сум, якими маніпулюють, а також від посадового рівня причетних осіб. Незважаючи на те що аудитор може ідентифікувати потенційні можливості для вчинення шахрайства, йому важко визначити, чи спричинені викривлення у предметі судження, наприклад у облікових оцінках, шахрайством або помилкою.

Крім того, ризик не виявлення аудитором суттєвого викривлення внаслідок шахрайства управлінського персоналу вищий, ніж ризик внаслідок шахрайства працівників, оскільки управлінський персонал часто має можливість прямо або опосередковано маніпулювати обліковими записами, подавати неправдиву фінансову інформацію або уникати процедур контролю, розроблених для запобігання подібних випадків шахрайства з боку інших працівників.

Отримуючи достатню впевненість, аудитор несе відповідальність за збереження професійного скептицизму протягом усього аудиту, розгляд можливості уникнення контролю управлінським персоналом і визнання того факту, що аудиторські процедури, які є ефективними для виявлення помилки, можуть бути неефективними для виявлення шахрайства.

АУДИТОРСЬКІ ДІЇ ПРИ РОЗГЛЯДІ РИЗИКІВ ШАХРАЙСТВА

Фактори, які сприяють здійсненню шахрайств, різноманітні та численні. Знаючи слабкі місця бізнесу, аудитор опиняється в кращій позиції з погляду можливостей виявлення шахрайств та запобігання їм. Набагато важливіше запобігти шахрайству за допомогою процедур контролю, ніж займатися виявленням шахрайств після того, як вони були вчинені. Однак таке не завжди є можливим. Незалежно від наявності підозри щодо шахрайств, аудиторі в процесі підготовки проведення запланованих аудиторських завдань в обов'язковому порядку повинні включати до програми дій процедури, пов'язані з оцінкою можливих фактів шахрайства.

Цілі аудитора полягають у наступному:

- виявити та оцінити ризики суттєвих перекручувань у результаті шахрайств;
- одержати відповідні аудиторські докази відносно оцінених ризиків суттєвих перекручувань у результаті шахрайств шляхом розробки та застосування належних та відповідних процедур;
- належним чином реагувати на виявлене або підозрюване шахрайство.

Таким чином, аудитор є зобов'язаним не тільки виявляти ризики суттєвих перекручувань у результа-

ті шахрайств, але й розробляти аудиторські процедури стосовно до виявлених ризиків, застосовувати ці процедури у випадку виявлення шахрайства, належним чином на нього реагувати.

Етапи проведення аудиторських процедур щодо виявлення ризиків та фактів шахрайств можуть бути представлені у визначеному порядку:

1. Обов'язкові попередні процедури

Аудитор в ході аудиту повинен стояти на позиціях професійного скептицизму та на протязі всього аудиторського завдання має обговорювати з членами групи аудиторської перевірки одержувану інформацію з погляду схильності фінансової звітності до перекручувань через можливість шахрайств.

Також передбачено додаткові обов'язки аудитора, а саме:

– якщо виявлені в ході аудиту обставини змушують аудитора вважати, що документ може бути несправжнім, фальсифікованим або що умови документа були модифіковані, але дані про це не розкрито, аудитор зобов'язаний розслідувати дане питання глибше;

– якщо відповіді, одержувані в ході розслідування від керівництва та осіб, наділених керівними повноваженнями, є невідповідними одна до одної, аудитор зобов'язаний розслідувати такі невідповідності.

2. Процедури оцінки ризику в результаті шахрайств

В рамках процедур оцінки ризику суттєвого перекручування внаслідок шахрайств аудитор повинен виконати наступні дії:

– направити запити посадовцям підприємства, наділеним відповідними керівними повноваженнями (щодо всього підприємства або необхідного підрозділу), з приводу того, чи мають вони яку-небудь інформацію про можливі факти шахрайств або наміри щодо них, що стосуються підприємства (підрозділу що перевіряється).

Аудитор повинен зробити запити управлінському персоналу, які стосуються:

- а) оцінки управлінським персоналом ризику того, що фінансова звітність може бути суттєво викривленою внаслідок шахрайства, включаючи характер, обсяг та періодичність таких оцінок;
- б) процесу управлінського персоналу для ідентифікації та вживання дій у відповідь на ризики шахрайства у суб'єкта господарювання, включаючи будь-які конкретні ризики шахрайства, які ідентифікував управлінський персонал або які привернули його увагу, або класи операцій, залишки на рахунках чи розкриття інформації, щодо яких ймовірно існування ризику шахрайства;

в) повідомлення управлінським персоналом інформації, якщо вона є, тим, кого наділено найвищими повноваженнями, яка стосується процесів ідентифікації та дій у відповідь на ризики шахрайства у суб'єкта господарювання;

г) повідомлення управлінським персоналом інформації, якщо вона є, працівникам, яка стосується його поглядів на практики ведення бізнесу та етичну поведінку.

– розглянути, чи свідчить інформація, отримана в результаті процедур оцінки ризиків і пов'язаних з ними дій, про наявність однієї або декількох ознак ризиків шахрайств;

– оцінити, чи свідчать незвичайні або несподівані залежності, виявлені в ході проведення аналітичних процедур, зокрема, пов'язані з рахунками доходів, про ризики суттєвих перекручувань у результаті шахрайств;

– розглянути, чи вказує інша отримана аудитором інформація на ризик суттєвих перекручувань у результаті шахрайств.

3. Дії у відповідь на оцінені ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайств

У випадку якщо аудитором встановлено ризики суттєвого викривлення внаслідок шахрайства аудитор повинен зробити наступні дії у відповідь на ризики:

3.1. *Загальні дії* включають розгляд того, як загальне проведення аудиту може відображати професійний скептицизм шляхом:

– звернення більшої уваги на характер та обсяги документації, яку слід перевіряти для підтвердження суттєвих операцій;

– визнання більшої необхідності підтвердити роз'яснення або пояснення управлінського персоналу стосовно суттєвих питань.

3.2. *Призначення персоналу та нагляд за ним.* Керівник аудиту в випадку ідентифікації ризиків суттєвого викривлення внаслідок шахрайств може призначити до групи, яка виконує завдання, додаткових співробітників, що мають спеціальні навички та знання, або більш досвідчених працівників.

3.3. *Виключення елементів непередбачуваності під час вибору характеру, часу та обсягів виконуваних аудиторських процедур, а саме:*

– здійснення перевірки залишків з обраними рахунками та тверджень, які раніше не перевірялись внаслідок незначного ризику або вартості;

– проведення аудиторських процедур в термін, відмінний від запланованого;

– застосування методів та обсягів вибірки, відмінних від запланованих;

– проведення відповідних аудиторських процедур в окремих підрозділах без попереднього повідомлення (раптово).

3.4. Процедури проведення аудиторських завдань з виявлення та розслідування шахрайств

Результати оцінки ризиків, отримані аудитором, мають важливе значення для визначення змісту та масштабів процедур, призначених для виявлення та розслідування шахрайств. Аналітичні процедури можуть бути виконані в рамках великої кількості аудиторських завдань та можуть сприяти ранньому виявленню шахрайської діяльності.

Іншим способом виявлення шахрайств є *вибіркова перевірка на предмет виявлення помилок або відхилень від норм*. Метою такої перевірки є виявлення принаймні одного елемента з певними характеристиками в результаті аудиту обраних зразків для обґрунтування наявної підозри замість того, щоб висловлювати думку про характеристики всієї сукупності.

Оскільки кількість елементів вибірки, представлених для цілей аудиту, може бути різною, розмір вибірки звичайно не встановлюється заздалегідь. Аудитор особисто ухвалює рішення щодо розмірів вибірки в конкретних умовах для достатньої репрезентації та обґрунтування висновку, що сукупність не містить шуканих характеристик. Крім того, від аудитора залежить і рішення про оцінку впливу невиявлених елементів на характеристики всієї сукупності.

4. Оцінка отриманих аудиторських доказів

Існує ризик, що керівництво підприємства буде намагатися ухилитися від проведення контрольних процедур. Такий ризик повинен розглядатися аудитором як значимий. Керівництво перебуває в унікальному службовому положенні, яке дозволяє вчиняти шахрайські дії, в зв'язку з наявною в нього можливістю маніпулювати обліковими записами та формувати шахрайську фінансову звітність. Це є можливим шляхом уникнення контрольних процедур, які в інших обставинах діяли б ефективно. У зв'язку з непередбачуваністю того, яким чином керівництво це здійснює, ризик істотного перекручування в результаті шахрайства є вельми значимим ризиком. Аудитор, у ході оцінки отриманих аудиторських доказів, зобов'язаний виконати наступні процедури:

– провести належне тестування даних, відображених у головній книзі, та інших коректувань, зроб-

лених у ході складання звітності;

– провести оглядову перевірку бухгалтерських даних та оцінити, чи мають місце обставини, що викликають відхилення, які тягнуть ризик суттєвого перекручування в результаті шахрайств;

– для операцій, які не відповідають звичайному ходу справ підприємства або здалися незвичайними на тлі отриманого аудитором розуміння діяльності підприємства, його середовища та іншої інформації, зібраної в ході аудиту, аудитор зобов'язаний оцінити, чи відповідає ділова мета (якщо вона не є відсутньою) даних операцій припущенню, що вони здійснені для створення шахрайської фінансової звітності або приховання дій з розкрадання активів;

– оцінити, чи існують спеціальні додаткові ризики, пов'язані з можливістю керівництва уникнути контрольних процедур щодо господарських операцій, які не були охоплені іншими проведеними процедурами;

– оцінити, чи вказують аналітичні процедури, виконані в ході формування загального висновку про те, чи збігається фінансова звітність з розумінням аудитором бізнесу підприємства і його середовища, на наявність не виявленого раніше ризику суттєвого перекручування з причин шахрайств;

– для виявлених помилок, поза залежністю від їх істотності, оцінити, чи не свідчать вони про факти шахрайств;

– якщо виявлене перекручування, на думку аудитора, є наслідком шахрайств за участю керівництва, переоцінити оцінку ризику суттєвого перекручування в результаті шахрайств і його вплив на характер, обсяг і час проведення аудиторських процедур.

5. Заяви керівництва

Аудиторів в ході проведення аудиторського завдання необхідно одержати відповідні заяви керівництва щодо того що воно:

– визнає свою відповідальність за характер, проведення та підтримку внутрішнього контролю у запобіганні шахрайств;

– повністю розкрило аудитору результати власних оцінок ризику суттєвого перекручування фінансової звітності в результаті шахрайств;

– повністю розкрило аудитору все, що йому відомо про шахрайства або підозри щодо можливих шахрайств на підприємстві (в підрозділі, що перевіряється), з боку керівництва, з боку персоналу, що відіграє важливу роль у системі внутрішнього контролю та інших осіб, які можуть вплинути на фінансову звітність;

– повністю розкрило аудитору відомості про будь-які обвинувачення в шахрайстві або підозрах у шахрайстві, зокрема, відносно фінансової звітності з боку співробітників, що були співробітниками регулювальних органів та інших осіб.

Основні вимоги до інформації, що повинна бути представлена в заявах керівництва, стосуються того, що вона повинна бути максимально конкретизованою та спрямованою на повне поінформування аудитора у відношенні всіх пов'язаних з шахрайством ризиків підприємства (підрозділу, що перевіряється) та конкретних фактів, про які відомо керівництву.

6. Повідомлення інформації

Якщо виникає підозра в здійсненні шахрайства, то аудитор повинен повідомити про це представника відповідного рівня управління підприємством. Таким відповідним рівнем управління, найімовірніше, виступає комітет з аудиту та, можливо, наглядова рада. Доповідь про підозрюваний випадок шахрайства повинна бути спрямованою, принаймні, одним управлінським щаблем вище того рівня управління, на якому підозрюється вчинення шахрайських дій.

Обов'язкові вимоги про інформування представників власника припускають, що коли аудитор виявив або підозрює шахрайство за участю керівництва чи персоналу, що відіграє важливу роль у системі внутрішнього контролю або ж інших осіб, дії яких можуть вплинути на формування фінансової звітності, він є зобов'язаним вчасно повідомити про такі обставини особам, що наділені керівними повноваженнями.

Якщо аудитор підозрює шахрайство за участю керівництва, він також повинен повідомити про ці обставини зазначеним особам та обговорити з ними характер, строки та обсяг аудиторських процедур, необхідних для завершення завдання. Аудитор є зобов'язаним повідомити таких осіб і про будь-які інші обставини, пов'язані з шахрайством, які, на його думку, відносяться до їх компетенції.

7. Документування

Виконання вимог щодо документування є прямо пов'язаним з обсягом трудовитрат аудитора на документування в ході оформлення результатів перевірки. Аудитор в обов'язковому порядку повинен документувати:

– суттєві рішення, яких дійшла в ході обговорення група аудиторів, відносно схильності фінансової звітності до перекручувань у результаті шахрайств;

– виявлені та оцінені ризики перекручування фі-

нансової звітності в результаті шахрайств на рівні фінансової звітності в цілому та на рівні тверджень;

– загальне реагування на оцінені ризики перекручування фінансової звітності в результаті шахрайств на рівні фінансової звітності, а також характер, строки та обсяги аудиторських процедур та опис їх зв'язку з аудитом ризиків перекручування фінансової звітності в результаті шахрайств на рівні тверджень;

– результати аудиторських процедур, у тому числі розроблених як реакція на ризик уникнення керівництва від контрольних процедур;

– повідомлення щодо шахрайств, зроблені керівництву, особам, наділеним керівними повноваженнями, та іншим особам.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Шахрайство є одним з розповсюджених факторів впливу на достовірність фінансової звітності підприємства, яке здатне значним чином впливати на показники та виносити в майбутньому невідповідні управлінські рішення користувачами звітності. Тому під час проведення перевірки аудитор повинні приділити увагу для визначення можливих ризиків шахрайства, факторів що впливають на них та майбутніх наслідків впливу на фінансову звітність. Аудитори планують та виконують аудиторські процедури з метою зниження ризиків шахрайства на достовірність фінансової звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Аренс А*, Лоббек Дж. Аудит. – М.: Финансы и статистика, 1995. – 560 с.
2. *Бычкова С. М.* Сущность мошеннических действий и роль аудита в их выявлении / С. М. Бычкова, О. Н. Филатова // Аудитор. – 2003. – № 1. – С. 18–28.
3. *Давидов Г. М.* Аудит : підручник / Г. М. Давидов. – К.: Знання, 2004. – 511 с.
4. *Каменська Т.О.* Внутрішній аудит.Сучасний погляд. – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство, 2010, – 499 с.
5. *Кулаковська Л. П.* Організація і методика аудиту : навч. посіб. / Л. П. Кулаковська, Ю. В. Піча. – К. : Каравела, 2004. – 568 с.
6. *Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг* (видання 2013 року) // <http://www.apu.com.ua/msa>
7. *Международные профессиональные стандарты внутреннего аудита (Стандарты)* [Электронный ресурс] / Институт внутренних аудиторств. – Режим доступа: http://www.ііа-ru.ru/inner_auditor/standard. – Загл. с экрана
8. *Пантелєєв В.П.* Аудит / В.П. Пантелєєв // Навч. Посібник. – К.: «Видавничий дім «Професіонал». – 2008. – 400 с.
9. *Петрик О. А.* Аудит: методологізація і організація : монографія / О. А. Петрик. – К.: КНЕУ, 2003. – 260 с.
10. *Пилипенко І.І., Редько О.Ю.* Стандарти аудиту та етики (2-е видання). – К.: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство, 2012, – 283 с.
11. *Редько О.Ю.* Аудит в Україні. Морфологія : монографія / О.Ю. Редько. – Київ: ДП «Інформаційно-аналітичне агентство», 2008 р.

В статье рассматриваются возможные риски деятельности предприятий, которые приводят к возникновению фактов мошенничества, та их влияние на достоверность финансовой отчетности. Об означена ответственность аудиторов за рассмотрение фактов мошенничества. Определены действия аудиторов на разных этапах аудиторского задания и подходы к выбору методов и приемов аудита для выявления и оценки возможных фактов мошенничества.

Ключевые слова: *мошенничество, риски, финансовая отчетность, аудит, ответственность, фальсификация, ошибка.*

The article considers the possible risks of company activities, which can cause the facts of fraud, and their influence on reliability of financial reporting. The article indicates auditors responsibility for consideration of fraud facts. The article defines auditors actions on different stages of auditors task and approaches to choose methods for identification and assessment of possible fraud facts.

Key words. *fraud, risks, financial reporting, audit, responsibility, falsification, mistake.*